

TAIVUTUKSELLISEN PASSIIVIN SALAKAREJA

Kirsti Siitonen
Jyväskylän yliopisto

The Finnish passive as a pitfall

The so-called Finnish passive should better be called the Finnish 4th person. Students studying Finnish as a foreign language tend to compare it to the passive of their own language. In Finnish there are many possibilities to express the lack of agent, but the students have an inclination to choose the passive.

In my paper, I study some cases in which students use the Finnish passive where other forms would work better: 1) instead of a derivation of a verb, 2) instead of a generic form or 3) instead of an active form.

The causes of this erroneous practice can lie 1) in the interference of one's own language, 2) in the teaching tradition, or 3) in the influence of modern colloquial Finnish.

I analyze the relations between the sentences without an agent by employing three overlapping circles.

Suomen kielen agentittomien lauseiden keskinäisten suhteiden oppiminen ja ymmärtäminen ei ole helppoa, kun opiskelee suomea vieraana kielenä. Jo hyvin pitkälle edenneetkään, kieltä paljon oppineet, eivät aina hallitse näitä suhteita. Se, ettei näitä suhteita taida, ei välttämättä tule esille aikaisemmassa kielenoppimisvaiheessa koko tekstin muiden heikkouksien vuoksi. Sitä mukaa kuin opitaan käyttämään passiivia, ilmenee, kuinka vaikeata passiivilauseiden kontrastoiminen muihin agentittomiin lauseisiin on. Vasta sitten, kun teksti muuten on jo melkein erinomaista, tämänkaltaiset puutteet alkavat todella häiritä lukijaa. Artikkelissani pohdin tapauksia, joissa suomea vieraana kielenä opiskelevat käyttävät liian herkästi suomen kielen taivutuksellista passiivia huomaamatta edes ajatella muita agentittomia vaihtoehtoja.

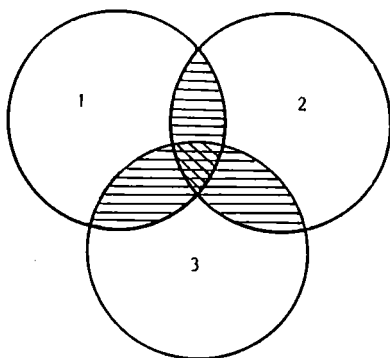
Agentittomuus ilmenee eri kielissä eri tavoin. Suomen kieltä on pitkään hahmotettu indoeurooppalaisten kielten kuvauksen pohjalta. (Vrt. Shore 1986:10, 17.) Näin juuri indoeurooppalaisten kielten puhujille suomen kielen erityisyydet eivät tämän indoeurooppalaisen pakkopaidan vuoksi

helposti avaudu. Hehän näet ymmärrettävästi olettavat, että eri kieliopissa käytetään samoja nimityksiä samoista eikä suinkaan eri asioista.

Melko suuressa osassa suomen kielen lauseita ei ole subjektiä. Suomen asiaproosan kvantitatiivisessa tutkimuksessa on saatu suomen kielen subjektittomien lauseiden määräksi 19 %; lisäksi subjektiloppuisia lauseita on 16 %, jotka nekin saattavat eksyttää ulkomaalaista kielenoppijaa ja hidastaa lauseenhahmotusprosessia. Subjektittomiin lauseisiin ei tutkimuksessa ole edes vielä sisällytetty lauseita, joissa on piilevä, geneerinen subjekti tai tapahtuman kohteena oleva kieliopillinen subjekti. (Ks. Hakulinen & al 1980:30, 146.) Niinpä suomen kieltä oppiva on agentittomien lauseiden viidakossa, jossa on hyvin vaikea hahmottaa lauseiden oikeata luonnetta, kun ei esimerkiksi subjektista ole verbin kiinnittäjäksi. Suomen kielen oppijan pitäisi harjaantua käyttämään myös näitä agentittomia lauseita, vaikkei hän alkeisvaiheessa ymmärtäisikään, millaisten ajatustensa ilmaisemiseen hän näitä tarvitsisi. Hänen olisi opittava valitsemaan oikeanlainen, suomenkielinen tekijätön lause, joka parhaiten kuvaa hänen ajatustensa. (Omassa kielessään hänellä tietysti voi tekijä olla näkyvissäkin.)

Artikkelissani yritän ympyräkuvien avulla hahmottaa tekijättömyyden - agentittomuuden - ongelmaa ylipäänsä. Ympyrät kuvaavat lauseita, joissa tekijää ei ajatuksen suomenkielisessä asussa ole ilmipantuna. Väitän siis, että oppijat hyvin mielellään valitsevat taivutuksellisen passiivin, jos he kuvittelevat, että jokin tekijätön ilmaisu olisi valittava. Mitä muuta he sitten voisivat valita? Haluan kuvata tarjolla olevia mahdollisuuksia kolmen ympyrän - taivutuksellista passiivia, geneeristä muotoa ja semanttisesti agentittomia verbijohdoksia kuvaavan ympyrän - avulla (KUVIO 1).

KUVIO 1 Agentittomia lauseita kuvaavat ympyrät



- Ympyrä 1 kuvaa taivutuksellista passiivia, (esim. *Puita kaadetaan*).
 Ympyrä 2 kuvaa geneeristä muotoa, (esim. *Kyllä noita puita tuosta helposti kaataa*).
 Ympyrä 3 kuvaa johdoksilla ilmaistavaa kokemista tai tapahtumista, jossa tekijä jää tuntemattomaksi tai jossa tekijää ei ole, (esim. *Puut kaatuvat*).

Ympyröitten eri alueita olen merkinnyt eri tavoin:

Valkoisilla alueilla on äidinkielen puhujan kannalta yksiselitteinen agentittoman ilmaisun käyttö (ympyrä 1 *Puita kaadetaan*; ympyrä 2 *Kyllä noita puita tuosta helposti kaataa*; ympyrä 3 *Puut kaatuvat*). Oppijan on ehkä vaikea oppia ilmaukset, mutta ne ovat kussakin tapauksessa opetettavissa. Vaakaviivoitetuille alueille, kahden ympyrän leikkaukseen, sijoittuvat ne ilmaukset, joista äidinkielisetkin puhujat ovat erimielisiä tai joissa he pitävät samantekevänä sitä, kumpi ilmaisu valitaan. (Ympyrän 1 ja 2 leikkauksessa *Tuonne voidaan mennä* contra *Tuonne voi mennä*; ympyrän 1 ja 3 leikkauksessa *Puita kaadettiin kovasti* contra *Puuta kaatui tosi paljon, kun miehet oikein ahkeroinvat*.) Ristikkäisillä viivoilla merkitty alue, kaikkien kolmen ympyrän leikkauksessa, kuuluu tapauksille, joissa kaikki kolme tapaa ovat mahdolliset ja semanttisestikin suunnilleen samat. (Tähän sopinevat seuraavat lauseet: *kun a ääntyy näin...*; *kun a äännetään näin...*; *kun a:n ääntää näin...*)

Ympyrät liittyvät toisiinsa hyvin läheisesti. Niin sanotut epäsuomalaisuudet keskittynevät esittelemieni yhteisalueiden reunamille. Tässä artikkelissani esitän tapauksia, joissa kielenoppija on uskaliaasti ylittämässä rajaa taivutuksellisen passiivin puolelle tapauksissa, joissa sen käyttöä tuskin voi suositella.

Taustana epäonnistuneelle valinnalle saattavat olla useat seikat:

1. Ehkä syy löytyy oppijoiden omista äidinkielistä, joissa ei (ainakaan kaikissa) passiivi tavallisesti ole henkilötekijäinen eikä siis semanttisesti samankaltainen suomen passiivin kanssa, ts. passiivin taustalla ei välttämättä ole persoonallista tekijää, kuten suomessa.

2. Toinen syy voi olla opetuksessa. Jo suomea vieraana kielenä opetettaessa rinnastetaan helposti eri kielten passiivit suomen kielen passiiviin eikä kylleksi korosteta sitä, että suomen kielessä esimerkiksi johdokset usein vastaavat muiden kielten passiivia ja suomen passiivi onkin vain "epämääräistä, käsitteellisesti monikollista persoonaa edustava aktiivi" (Kangasmaa-Minn 1980:69).

Toki asia saatetaan esittää hyvinkin monipuolisesti ongelmat esiin tuoden, mutta lopputuloksena kuitenkin on se, että oppija huomaa suomen passiivin melko usein vastaavan omaa käsitystään passiivista ja näin hän kielenkäytössään automatisoi suomen passiivin oman kielensä passiivin kaltaiseksi. (Ongelmat johtunevat varsin paljon puhtaasti siitä, että suomen passiivin nimi on passiivi; sille on kyllä ehdotettu muitakin nimiä, esim. nimityksiä 'neljäs persoona', ks. Hakulinen - Karlsson 1979:255, tai 'indefiniitti', Shore 1986:9.)

Leksikaalista ja johto-opillista puolta ei oppikirjoissa ollenkaan korosteta tässä yhteydessä (niin kuin ei kylliksi muissakaan yhteyksissä), mikä johtunee siitä, ettei johto-opin syntaktisia kytkeytymiä ole tarpeeksi tutkittu tältä kannalta. Toisaalta on korostettu yksikön kolmannessa persoonassa niin innokkaasti subjektin välttämättömyyttä, että geneerisen muodon esit-

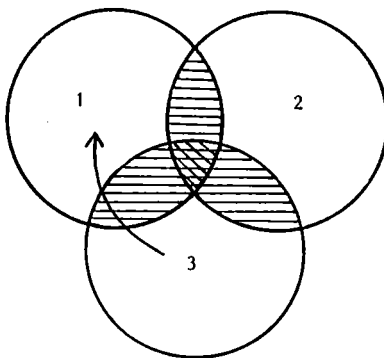
täminen helposti jää aivan syrjään. Vain muutamissa oppikirjoissa esitetään näitä asioita edes hieman lähemmäksi.

3. Kaiken lisäksi suomen kielen taivutuksellisen passiivin muodot on helppo oppia. Käytön rajojen oppiminen ei kuitenkaan ole välttämättä yksinkertaista. Passiivia kuulee runsaasti puhe-suomessa. Kolmas syy passiiviongelmien onkin varmaan suomen puhekielessä. Muun muassa sen vaikutuksesta opiskelija sortuu helposti passiivin liikakäyttöön.

Minkätyyppisiä siirtymisiä sitten tapahtuu?

Ensimmäisessä esimerkissäni on siirrytty 3-ympyrästä 1-ympyrään (KUVIO 2).

KUVIO 2 Siirtyminen 3-ympyrästä 1-ympyrään



Opiskelija käyttää passiivilauseita

(1) Puhelinlinjat katkaistiin.

lauseen

(2) Puhelinlinjat katkesivat.

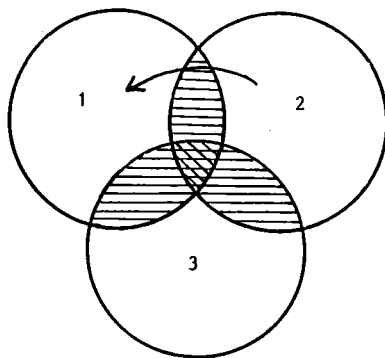
sijasta.

Passiivilause *Puhelinlinjat katkaistiin* on täysin korrekti. Mutta jos kyse on siitä, että ne itsestään tai myrskyn vuoksi *katkesivat*, lause (1) ei vastaa totuutta, koska siinä ilmiselvästi jotkut henkilöt joutuvat tapahtumasta vastuuseen. (Karttunen 1977:110.) Lause (2) ei kerro tarkalleen sitä, miten kaikki tapahtui. Se kertoo lopputuloksen - jos ei tiedetä, mistä syystä jotakin on tapahtunut, on välttämättä käytettävä lausetta (2).

Tämäntyyppistä virhekäyttöä esiintyy lähinnä käänöksissä ja käänös-
tehtävissä. (Kääntäjä ei tunne tai ei tule ajatelleeksi sanaa *katketa* ja yrittää
oman kielen mallin mukaan ratkaista ongelman syntaktisin keinoin, kun
kerran tuntee sanan *katkaista*. Vrt. Shore 1986:77.) Tähän liittyvää - joskin
hieman eriluonteista - on sellainen passiiviin liikakäyttö, jossa puhuja on
oivaltanut, että suomessa on esimerkiksi sanan *jatkaa U-johdos jatkaa*,
mutta ilmaisee subjektittomuuden kaksinkertaisesti käyttämällä myös sanan
jatkaa yhteydessä passiivia: *matkaa jatkutaan*. Seuraavassa lauseessa on
passiivimuoto imperatiivisena kehotuksena kyllä täysin oikein, mutta
sananvalinta on epäonnistunut - on otettu *U-johdos A-johdoksen* sijasta: *No
se siitä. Nyt palautetaan vakeviin asioihin. Aamupäivä oli vappaa
luennoista ja sain aikaan paljon taloudelliset asiat hoitettu.*

Toiseksi epävarmuutta on 1- ja 2-ympyrän rajamailla. Kielenoppijat pysyt-
täytyvät taas hyvin mielellään 1-ympyrässä (KUVIO 3).

KUVIO 3 Siirtyminen 2-ympyrästä 1-ympyrään



Passiivilause

(3) Junalla päästiin myös Porvooseen ja Kotkaan.

on kyllä täysin korrekti, mutta jos kyse on yleisestä tosiasiaista, joka ei liity mihinkään tiettyyn tilanteeseen tai minkään tietyn ihmisryhmän toimintaan - teon suorittajiin -, olisi mieluummin käytettävä geneeristä muotoa:

(4) Junalla pääsi myös Porvooseen ja Kotkaan.

Lause (4) on kuitenkin joillekin suomea vieraana kielenä opiskeleville suorastaan vastenmielinen, koska siitä aivan selvästi puuttuu yksikön kolmannen persoonan tekijä, jonka olemassaolon välttämättömyyttä on aina korostettu. Lause tuntuu vajaalta ja oudolta. Opiskelija kysyykin: "Kuka pääsi? Eikö pitäisi sanoa 'hän'?"

Ulkomaalaiset suosivat passiivia geneerisen muodon kustannuksella, kun geneerinen muoto suomalaisten mielestä (vrt. seuraavassa esiteltävä kysely) on passiivia parempi. Olen kyselylomakkeen avulla tutkinut sitä, mikä suomalaisten itsensä mielestä on tämänkaltaisten lauseiden keskinäinen ero.

Tämä on kiintoisaa sikäli, että tästä äidinkielisetkään puhujat eivät kaikki tunnu olevan yhtä mieltä. Osa äidinkielisistä katsoo, että nämä lauseet joutuvat vaakaviivoitetulle alueelle, jolloin siis voisi valita kumman tahansa tapauksista. Tietyissä kontekstissa toteutuukin se, että lauseet todella ovat vaakaviivoitetulla alueella, eli onkin niin, että voisi valita kumman tahansa muodon.

Jyväskylän yliopiston kirjoitusviestinnän yleisopintokurssilla keväällä 1991 olen kysynyt 45 humanistilta, mitä eroa on lauseilla

[3a] Kemijärveltä päästään Rovaniemelle junalla

ja

[4a] Kemijärveltä pääsee Rovaniemelle junalla.

Seuraavasta saanee jonkinlaisen käsityksen vastaajien mielikuvien moninaisuudesta:

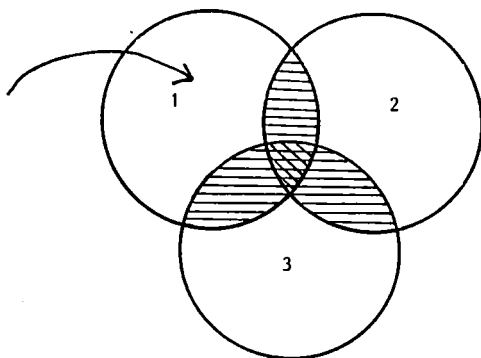
- a) 7 vastaajista oli sitä mieltä, että lauseilla ei ole mitään eroa;
- b) 6 vastaajista ei osannut sanoa mitään lauseitten suhteista;
- c) 15 oli sitä mieltä, että passiivilause [3a] on mahdoton tai ainakin huonompi kuin generinen [4a], joka on hyvä ja oikea lause;
- d) 14 oli sitä mieltä, että [4a] on yleinen toteamus ja [3a] tilannesidonnainen tai muuten jotakin erityistä korostava;
- e) 3 vastaajista totesi kieliopillisesti [3a]:n olevan passiivi ja [4a]:n aktiivi.

Vain 14:n d-kohdan (ja 3:n e-kohdan) vastaajan kielitaju vastaa kielitajuani - niiden, jotka sanovat [4a]:n olevan yleinen toteamus ja [3a]:n olevan tilannesidonnainen, ja niiden, jotka toteavat toisen olevan passiivi, toisen aktiivi. Onko kyse kieliopin tuntemuksesta tai sen tuntemisen puutteesta vai siitä, että on vaikea keksiä sopivaa kontekstia ja siksi jokin lause tuntuu mahdottomalta, vai erilaisista intuitioista, jotka on pakko hyväksyä, kun on kyse semantiikasta? En haluaisi uskoa semantiikan mielivaltaisuuteen.

Olenkin miettinyt, että jos suomea äidinkielenään puhuvien kielitaju tällaisten lauseitten merkityksiä pohdittaessa on näin monenmoinen, miten sitten on mahdollista ylipäänsä opettaa tämänkaltaisia asioita silloin, kun on kysymys suomesta toisena ja vieraana kielenä.

Viimeiseksi esittelen tapauksia, joissa kielenoppija hyppää kokonaan näiden kolmen ympyrän ulkopuolelta - aktiivista (tapauksista *me teimme, joku teki*) - passiiviin, 1-ympyrään (KUVIO 4).

KUVIO 4 Siirtyminen ympyröiden ulkopuolelta 1-ympyrään



Tässä passiiviympyrän ulkoreunalle muodostuu erilaisia segmenttejä, joissa kielenoppijan kielenkäyttö lienee lähellä passiivin toissijaista käyttöä. Passiivin toissijainen käyttö on aivan oikein omaksuttu puhekielestä, mutta sitten virheellisesti sovellettu. Lauseissa hyvin tarkkaan identifioidut henkilöt passiivistetaan; tämä häivyttäminen ei voi onnistua. Oppija on yleistänyt suomen kielen passiivin toissijaisen käytön. (Ks. Yli-Vakkuri 1986:89 - 92.) Hän ei kuitenkaan hallitse käyttö sääntöjä, joita ei perusteellisesti olekaan selvitetty (ainakaan hänelle). Esimerkki luontevasta käytöstä olisi seuraavanlainen: *Aamulla sitten lähdimme kaupungille. Ensin mentiin tavarataloon ja sitten pistäydyttiin torilla.*

Seuraavat lauseet osoittavat, että niiden kirjoittaja on kyllä oivaltanut henkilötekijäisyyden muttei välttämättä sitä, että passiivissa kyse kuitenkin on melko epämääräisestä monikollisesta persoonasta. Niinpä seuraavissa lauseissa olisi aktiivi luontevampi:

- (5) Muutomme [Suomeen] oli toteutus toivostamme palata juurilleen. Lisäksi oltiin väsynyt rikollisuukseen, huumeriipuvaisuuden - -
- (6) Saapuessa Helsinkiin nähtiin ystävämme Marjatta odottamassa portilla meidän koneen paluumatkaa New Yorkiin.

Tämänkaltaisesta passiivinkäytöstä voin antaa muitakin esimerkkejä:

- (7) Hyväksi lopuksi lauantaiyönä nukuttiin melkein visitoista tuntia ilman heräämättä. Väsymys, aikaero ja meidän muuton kokonaisuus varmasti vaikutti meihin että tarvittiin lepoa.
- (8) Vaikka meillä on auto kävellään Jyväskylässä.
- (9) Aamulla heräsimme puhelimen soinnille. Mieheni vastasi ja antoi kuulokkeen minulle, koska haluttiin puhua minun kanssa.

Lauseissa (5) - (8) lienee osittain kyse myös puhekielen *me oltiin* -tapausten aiheuttamasta tartunnasta. Mielenkiintoista vain on se, että ilmeisesti lauseitten kirjoittaja haluaa ehdottomasti välttää *me*-sanaa, jottei sortuisi puhekielisyyteen. Puhekielisyydskin kuitenkin olisi parempi kuin tämä epäkielisyyds. Lauseessa (9) soittaja jää passiivimuodon vuoksi liian epämääräiseksi.

Nämä tapaukset ovat tekstilingvistisesti erityisen kiintoisat. Nimenomaan lause- tai tekstikatkelman muut osat, esimerkiksi possessiivisuffiksit tai persoonapronominit, vaativat jonkin taivutuksellista passiivia tarkemman muodon. (Hakulinen - Karlsson 1979:254.) Jotta taivutuksellinen passiivi kävisi, tarvittaisiin yleistävää pronominia tai adverbia - usein jo pieni muutos sanajärjestyksessä tai jonkin pikkusanan tuominen lauseeseen tekisi lauseen hyväksyttäväksi.

Seuraavassa virolaisen opiskelijan kirjoittamassa kappaleessa on myös agentittomien lauseiden problematiikkaan liittyviä ongelmia

analysoitavaksi; tekstin viimeisessä virkkeessä on elementtejä geneerisestä ilmaisusta (2-ympyrästä) ja passiivista (1-ympyrästä) ja possessiivisuffiksi tuo aineksia jopa ympyröitten ulkopuolelta aktiivista:

- (10) Eestissä terveys ei ole vielä alkanut tulla ihmisille tärkeäksi. Mutta helposti on ymmärrettävä, että alkoholi ja tupakoiminen, sekä liika syömistä ei ole kenellekään hyödyksi. Ihmisten keskimääräinen ikä vähenee jatkuvasti. Yhä useammat lapset syntyvät jo sairaina. Kaikkea sitä saa vähentää, jos vähän urheillaan itsesi vuoksi ja tehdään kaikki mahdollinen pysyäkseen kunnossa elinajan.

Ehkä opetuksessa voisi kuvaamani kolmiympyrän avulla liittää erityyppiset tapaukset yhteen ja selvittää niiden suhteita esimerkiksi tässä esittämälläni tavalla; muuten kielenoppija helposti piiloutuu virheellisen passiivi-nimityksen taakse ja unohtaa asian problemaattisuuden.

Lähteet

- Hakulinen, A. & F. Karlsson 1979. *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Auli & F. Karlsson, & M. Vilkuna 1980. *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Publications of the Department of General Linguistics, University of Helsinki 6. Helsinki.
- Kangasmaa-Minn, E. 1980. *Suomen kielen persoonallisesta passiivista*. In *Sananjalka* 22. Turku: Suomen kielen Seura, 57 - 70.
- Karttunen, K. 1977. *The equivalents of the Finnish passive voice in English*. In Sajavaara, K. & J. Lehtonen (eds.) *Jyväskylä Contrastive Studies* 4. Contrastive Papers. Jyväskylä, 109 - 125.
- Shore, S. 1986. *Onko suomessa passiivia*. Suomi 133. Helsinki: SKS.
- Yli-Vakkuri, V. 1986. *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.